

РЕЦЕНЗІЇ

ОДЕРЖИМИЙ ПОШУКОМ*

У жовтні 2004 року Леонід Васильович Куценко, доктор філологічних наук, професор Кіровоградського державного педагогічного університету, автор монографій, численних статей про Є.Маланюка в одному з листів на мою адресу повідомляв про намір приїхати до Ужгорода. Причиною такого візиту був пошук слідів Миколи Чирського -- поета, актора, хореографа, який, за словами Л.Куценка, „трохи залишив слід в Ужгороді”. На цю постать він звернув увагу, працюючи над творчістю Є.Маланюка. Шляхи двох українців-емігрантів перетиналися. Адже обидва в 1920 році у складі українського війська зазнали „ісходу”, перебували в таборі інтернованого українського війська у Польщі, а далі їх дорога пролягла в Чехію, зокрема й на Закарпаття. Отож, як пише Л.Куценко, він, „ще працюючи над Маланюком, обіцяв собі написати про Миколу Чирського”. В Ужгороді дослідник мав на меті попрацювати в архівах, „порозмовляти зі старожилками, адже був „певен, є ще люди, які його пам’ятають”.

Така поїздка для роботи над темою „Творча та громадська діяльність М.Чирського закарпатського періоду” Л.Куценку вдалася. Він працював у фондах університетської та обласної наукової бібліотек, а зібрані ним матеріали ввійшли потім до монографічної праці „Дон-Кіхот із Кам’янець-Подільського. Микола Чирський. Літературний портрет” (2005).

Дослідницько-пошукова робота Л. Куценка-науковця, автора близько тридцяти книжок, що стосувалися розвитку української драматургії, краєзнавчих проблем, упродовж тривалого часу була спрямована на творчість Євгена Маланюка. Для цього він пройшов дорогами поета-емігранта Європу й Америку, працюючи в архівах, бібліотеках, контактуючи із багатьма людьми, які знали митця або мали відповідні відомості чи матеріали про нього. Як відзначає І.Задоя, йому „вдалося зустрітися із професорами Григорієм Костюком і Юрієм Шевельовим, ученицею поета під час вчителювання у таборі в Регенсбурзі Мар’яною Задояною, колегою Євгена Филимоновича по роботі у креслярському бюро Ігорем Гурином, активною діячкою українського руху Людмилою Волянською, краєзнавцем і меценатом Євгеном Паранюком, поетом і публіцистом Леонідом Лиманом. А ще доля подарувала Леонідові Васильовичу близьке знайомство у далекій Америці із співробітниками УВАН Тама-

* «Я обрав свій шлях...» Леонід Куценко у спогадах, листах, пам’яті / Упоряд., підгот. текстів та прим. І. М.Задоя. – Одеса: Астропринт, – 2012. – 366 с.: ілюстр.

рою Скрипкою й Оксаною Міяковською-Радиш...” [1, с.6].

Результати плідних наукових пошуків відображені в наступних статтях, монографії Л.Куценка „Dominus Маланюк: тло і постать” (2002), що лягла в основу успішно захищеної докторської дисертації, книг „Князь духу. Статті про життя і творчість Євгена Маланюка” (2003), „Євген Маланюк. Поезії з нотатників (із недрукованої спадщини)” (2003), у праці „Крицеве слово. Літературний портрет Євгена Маланюка”, виданій у серії „Урок літератури” (2003) та ін. Зібрані матеріали стосувалися не лише Є.Маланюка, а й багатьох його сучасників-українців, творчість яких являла собою своєрідну культурно-інтелектуальну епоху української духовності за межами України. Частина віднайдених матеріалів лягла в основу праць про поетів-пражан: „Юрій Дараган. Срібні сурми. Поезії / Біогр. нарис, упорядкування та прим. Л.Куценка” (2003), (2004), „Наталя Ливицька-Холодна. Нарис життя і творчості” (2004) та ін. Завершилася виданням літературного портрета і наукова робота над творчістю М.Чирського.

Л.Куценко був у полоні нових творчих задумів, про які ділився в листах. Та несподівана трагічна смерть обірвала їх. Видана зусиллями літературознавця з Одеси М.І.Задоя книга на пошану пам’яті Леоніда Куценка «„Я обрав свій шлях...” Леонід Куценко у спогадах, листах, пам’яті». – Одеса. – Астропринт. – 2012, ніби продовжує „незакінчений політ” творчих пошуків і намірів талановитого й одержимого працею дослідника, розкриває насичені будні його наукової „робітні”, цікаве мереживо дослідницьких, педагогічних і чисто людських комунікативних зв’язків.

Книгу складають підрозділи „Спогади”, „З листування”, „Інтерв’ю”, „Дарчі написи”. Вміщені на перших сторінках світлини ілюструють факти життєвої, наукової та педагогічної діяльності Л.Куценка. Своєрідною вербалізацією цього матеріалу є переднє слово І.М.Задоя „А що вже працелюб і талант!”, де домінуючими рисами в портреті науковця є цілеспрямованість й „армійська” самоорганізація, чітка визначеність поглядів і життєвих принципів, відчуття професійного й громадянського обов’язку в культурно-суспільній царині, що органічно поєднувалося з високоморальними людськими якостями.

Цікавими фактами та інформацією привертають увагу читачів спогади про Л.Куценка, зібрані від колег, письменників, літературознавців, однокурсників та однокурсників, земляків, друзів, дисертантів, колишніх студентів-філологів факультету.

З окремих промовистих фрагментів постає непростий шлях формування Л.Куценка як викладача й науковця, визначальні риси його вдачі. О.Поляруш, колишній ректор КПДУ, колега Л.Куценка по кафедрі, характеризує його як „творчого науковця, людину великої душі, чудового педагога”, зростання якого відбувалося на очах від активного комсомольського ватажка в студентські роки до декана факультету після захисту кандидатської дисертації. Та „рішення залишити посаду декана, -- відзначає О.Поляруш, -- було несподіванкою для колективу і ректорату: філфак втрачав чудового керівника, покликання і дар якого працювати з людьми були унікальними. Вибір було зроблено, тож нарешті здійснилася мрія Леоніда Васильовича, він повністю поринає в науку...” [10, с. 91].

Деталізує шлях Куценка-науковця літературознавець В.Панченко, який зазначає, що „на літературознавчу стежу в середині 1980-х він (Л.Куценка- В.Б.) виходив із сумнівами (характерними для нього загалом) і навіть „клятьбою” на адресу дисертаційного жанру” [9, с.87]. Довгі роки співпраці дали В.Панченкові підстави для висновку, що після захисту кандидатської дисертації про українську драматургію 20-30-х років, Л.Куценка переріс себе і в 1989 році „захворів Маланюком”. Це сталося, продовжує автор, тоді, „коли брат Леоніда привіз йому зі Сполучених Штатів збірку творів поета-емігранта. Прочитане вразило. Думаю, не останню роль у раптовому зародженні дослідницького інтересу відіграла й та обставина, що Маланюк виявився земляком Куценка... Власне, для Леоніда то було щось більше за „дослідницький інтерес”. Я переконаний, що все починалося із захвату, з майже інтимного прочування поезії Маланюка, її духу, з радісного внутрішнього голосу: „Це -- моє!” [9, с. 87-88].

З'ясувавши причину й джерело захоплення Л.Куценка як патріота свого краю земляком-емігрантом, В.Панченко обумовлює наукову зацікавленість дослідника й суто специфічними для літературознавця обставинами: „Куценка збагнув, -- стверджує автор спогаду, -- наскільки важливим є цей поет і мислитель для України, яка тоді, на переломі 1980-1990-х років, усе голосніше заявляла про свої державницькі прагнення. Усе мовби повторювалося: на очах Леоніда відбувалося щось подібне до того, що було частиною молодості Євгена Маланюка, воїна Української Народної Республіки. Одкровення поета, його гнів, любов, відчай були близькі й зрозумілі, адже те, чим жив він, збігалося і з нашими настроями, думками, сумнівами, прагненнями. Україна початку 1990-х виявилася на диво схожою на Маланюкові Україну. Леонідові, в якому міцно „сидів” просвітителю, хотілося виповісти іншим те, що вже відкрилося йому самому, зробити Євгена Маланюка учасником перетворення України за „степової Еллади”, радянської республіки – у вільну і сильну державу” [9, с. 88-89].

Етапним періодом науково-дослідницької роботи Л.Куценка був захист докторської дисертації, про який подає відомості знаний літературозна-

вець Т.Салига. Він згадує, що спочатку дисертант мав намір постати на суд високих науковців у Києві. Однак дисертацію « „Євген Маланюк: витоки й еволюція творчої особистості” захистив у Львівському національному університеті імені Івана Франка 27 вересня 2002 року... Щоб захист був у Львові, -- зізнається Т.Салига, -- наполіг його великий друг Володимир Панченко з моєї намови. Правда, Панченка мені не доводилося переконувати. Він теж цього хотів, знаючи, що Маланюк мав найвищий пієтет до Галичини, навіть бачив своє родове коріння на Покутті. У Львові жив, видав свої чи не „найрадикальніші” збірки, солідаризувався з Д.Донцовим, творив „вісниківську квадригутощо» [11, с. 97-98].

Т.Ю.Салига ділиться враженнями про участь у першій на Батьківщині поета Міжнародній науковій конференції, присвяченій 100-літньому ювілею поета в 1997 році, до проведення якої чималих зусиль доклав Л.В.Куценка. Серед гостей, поруч із знайомими науковцями з України та з діаспори, був присутній і син Євгена Маланюка Богдан, який прибув із Праги. Автор спогаду розповідає про організовану Л.Куценком на запрошення Богдана поїздки до Праги групи українських літературознавців, театральних діячів і захоплюється його потужною внутрішньою потребою жити Маланюком, не лише досліджувати, але й активно популяризувати письменника. „Він встигав скрізь, -- пише Т.Салига, -- на радіо, телебаченні, у пресу різних рівнів, читачькі конференції. Маланюка треба вивчати, якось він висловився, не тільки за його твори, архівами та спецфондами, але й за творчим фактажем його сучасників, сим патиком яких він був. І це були не тільки слова, але конкретні дії” [11, с. 97].

Суголосні міркування висловив і літературознавець із Братислави Микола Неврлий, з яким Л.Куценка часто спілкувався, ділячись своїми думками й творчими планами. „Скажу одверто, -- зізнається М.Неврлий, -- що так всебічно зацікавленої людини до літератури української діаспори, як Леонід Куценка, я не зустрічав. Його студійні поїздки до Варшави, в яких і я йому допомагав, до слов'янської Праги й до Америки увінчалися успіхом і, безумовно, збагатили українське літературознавство” [8, с. 85].

Портрет Л.Куценка-науковця доповнюють у своїх спогадах літературознавці Л.Ковалець, Є.Баран, колеги-філологи А.Гурбанська, Н.Задорожна, Л.Зубак та ін. У їхніх характеристиках він постає як надзвичайно відповідальний і вдумливий літературознавець і як багатогранно обдарована особистість: „захоплювався фотографією, філателією, любив мандрувати” [5, с.30], „неперевершено співав” [4, с.41], був знаючим і цікавим красномовцем [6]. У багатьох спогадах наголошено на його виразно особистісних якостях, які проявлялись як у повсякденні, так і в принципових ситуаціях. За словами Н.Задорожної, „був людиною обов'язку”, „ретельним у своїх діях... Як декан він хотів, щоб у нас усе було найкраще і якщо це виходило, був страшенно задоволений” [3, с.35].

Не завжди, як свідчать спогади, Л.Куценка

був „зручний”. Він мав свою думку, власну позицію, „умів казати правду, іноді гірку й болючу, іноді в імпульсивному пориві, іноді добре обмірковану, але завжди правду -- так, як знав, як бачив. Не терпів фальші, лицемірства. На нього відчував пристосуванців, кон’юнктурників і різного роду висуванців, ніколи перед ними не пасував, навіть якщо це коштувало йому багатьох життєвих „незручностей” [4, с. 40]. Показовим підтвердженням цього є епізод про зустріч студентів із поетом Д.Павличком напередодні чергових виборів у спогаді керівника крайової письменницької спілки В.Бондаря. Коли „замість того, щоб агітувати за блок Костенка і Плюща, він (Д.Павличко – В.Б.), запалений „боротьбою за електорат”, не придумав нічого ліпшого, як ганити Юлю”, а „студенти затихли й напружились, а потім стали ворухитись і шуміти... тоді з переднього ряду підвівся Куценко й що називається „срезал” (є таке оповідання у Шукшина): Дмитре Васильовичу, чи Ви не знаєте, в яку область приїхали? Скільки, Ви думаєте, своєю промовою зібрали прихильників у цьому залі? Може, п’ять, максимум – десять! – відповідає сам на своє питання, й зал так струсонуло аплодисментами, що, здавалося, стеля обвалиться. – Ці студенти, -- продовжував Куценко, -- усі стояли рік тому на помаранчевих майданах і разом з Вами, разом зі мною підтримували Ющенка і Юлю. Нащо Ви сьогодні топчетесь по її команді?”. Павличко розгубився і вже не міг оговтатись до кінця зустрічі, не міг погасити збурення й ректор, який представляв гостя-- поета-трибуна” [2, с. 23].

На нашу думку, ще показовішою для характеристики Л.Куценка-людини й громадянина є оцінка самого Павличка, висловлена в наступній розмові з В.Бондарем про цей епізод. „Павличко, пише автор спогаду, повертаючись із зустрічі, з гнівом міркував уголос: „Не треба було нам іти в цей вуз. І де він узявся, як його? Куценко? Це шкідник! – тут я не міг уже змовчати: „Куценко – професор, націоналіст, автор десятка книг про Маланюка, врешті, улюбленець студентів...” – Я це відчув, -- сумно погодився поет. І по паузі додав: -- Тим більше” [2, с.23].

Спогади, як бачимо, досить продуктивний жанр у творенні портрета. У суб’єктивних презентаціях і оцінках життєвих реалій, що часто пропущені крізь емоції, можна відстежити деталі, які краще за багатослівні характеристики увиразнюють те найсуттєвіше, що вирізняє людину як неповторну індивідуальність.

З цікавістю читаються і вміщені в книзі листи від Л.Куценка і до нього. Вони доповнюють, деталізують подану в спогадах інформацію, проливають світло на нові факти й події. Особливий інтерес становить листування із закордонними адресатами -- літературознавцями І.Качуровським, М.Неврлим, Б.Бойчуком, О.Горбачем, Ю.Бойком-Блохіним, Ю.Шевельовим, Л.Лиманом, Ю.Войчишин, В.Шелестом, дослідником української еміграції й меценатом Є.Паранюком, президентом УВАН у США професором О.Біланюком, Головою видавничої комісії УВАН професором Л.Винаром, праців-

никами УВАН О.Міяковською-Радиш, Т.Скрипкою, донькою Ю.Липи М.Липою-Гуменецькою, сином Є.Маланюка Богданом і його сім’єю, поетесою О.Сембай-Галицькою та ін. Окрім відповідей на поставлені Л.Куценком питання, вони вводять читача у маловідомий йому позаматериковий світ буття української інтелігенції, яка, оберігаючи в далеких краях історичну й національну пам’ять, творила через науку й культуру живодайний для своєї сутності духовний світ, ідентифікуючи себе в ньому.

Своєрідну ліричну драму створює зміст чотирьох листів Н.Лівицької-Холодної. Це сповідь вісімдесятидев’ятилітньої людини, яка тримає у своїй світлій пам’яті події й постаті, пропускаючи їх знову крізь досвід прожитого й оціненого, освілюючи сердечними, душевними емоціями до дрібниць. Ми дізнаємося безпосередньо з уст поетеси про її родину, емігрантське життя, навчання, про зустрічі й співпрацю з багатьма пражанами, про діяльність групи емігрантів у Варшаві, особисті взаємини з Є.Маланюком, про ідейні розбіжності з Д.Донцовим, про буття в Америці, спілкування з тамтешніми відомими в культурних колах українцями та їхні долі. Листи надзвичайно інформативні і одночасно щирі й відверті. Вони – ніби розмова з різними світами: одним—минулим, іншим – далеким, але обидва рідні й злиті в одній душі.

Завершуючи в одному з листів розмову про Є.Маланюка, який був і залишився для Н.Лівицької-Холодної „занадто поет”, що „жив поезією, жив для неї, для літератури взагалі”, вона не стримується у щирих, прощальних одкровеннях, які стають втіленням глибоко трагічного своєю суттю образу відірваної від рідної землі, а отже -- загубленої української душі: „Це й кінець мого Вам листа. І стало сумно-сумно. Усвідомила собі, що я тепер залишилась зовсім сама, що так недобре жити так довго – 89! Уже нікого нема з того світу, в якому було стільки друзів. А в свої роки я не могла стати нічим іншим – тільки емігранткою. Емігранткою з того мого світу, що з нього вже мало або й ніхто не залишився, і чужою в цьому новому для мене, що в ньому так довго і так, майже завжди, гірко було жити. Але спасибі Євгенові і Вам, що я трохи відійшла від своєї самоти, заглибившись у спогади” [7, с. 136].

Динамічним, украй насиченим науковими, педагогічними, громадськими, літературними подіями постає життя Л.Куценка у листуванні з колегами-літературознавцями С.Кіралем, Т.Салигою, Л.Ковалець, Н.Лисенко, Т.Яковенко, Є.Сохацькою, журналістами, видавцями, письменниками, батьками, рідними. Усвідомлюєш, якою документальною цінністю стають вони, зберігаючи енергію не лише слова, але й самої людини, у нинішній „мобілізований” і комп’ютеризований час!

Довершують характеристику Л.Куценка інтерв’ю Н.Романюк „Леонід Куценко: „Націоналіст – це для мене норма!” та дарчі написи від 1983 до 2006 року.

За задумом дослідника М.І.Задої, рецензована книга упорядкована як „своєрідний вінок на

пошану професора Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, члена Національної спілки письменників України, громадсько-культурного діяча Леоніда Васильовича Куценка» [1]. Проте, на наш погляд, її зміст перевершив ідею ініціатора видання, оскільки навколо Леоніда Васильовича оприявилось у живому русі майже столітнього просторового, часового й персонального виміру національне куль-

турно-літературне, наукове, громадсько-політичне життя. Вихід такої книги слід вітати. Вона зацікавить широке коло читачів: учителів, студентів, викладачів, істориків, політиків, усіх шанувальників українського слова. Видана як знак пошани вченому, педагогу, патріоту, вона кожному, хто взяв до рук, нагадає перш за все про найбільшу цінність серед усього суцього – Людину.

Література

1. «„Я обрав свій шлях...” Леонід Куценко у спогадах, листах, пам’яті» / упоряд., підгот. текстів та прим. І.М.Задої. – Одеса: Астропринт. – 2012. – 336 с.: ілюстр.
2. Бондар В. Народу самосійний / Василь Бондар // Там само. – С.18-24.
3. Задорожна Н. Був! Іє! / Ніна Задорожна // Там само. – С.33-36.
4. Зубак Л. Л. Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану / Любов Зубак // Там само – С.39-42.
5. Гурбанська А. Час і серце Леоніда Куценка / Антоніна Гурбанська // Там само. – С. 30-31.
6. Корінь А. Один з атлантів степової Еллади / Антоніна Корінь // Там само. – С. 56-62.
7. Лист від Н.А.Лівицької-Холодної. 1991, 24 липня, (Торонто) // Там само. – С. 132-139.
8. Неврлий М. Таким пригадую Леоніда Куценка / Микола Неврлий // Там само. – С. 84-85.
9. Панченко В. Жив чесно і відкрито / Володимир Панченко // Там само. – С. 87-90.
10. Поляруш О. Обірваний політ / Олег Поляруш // Там само. – С. 91-92.
11. Салила Т. „Живу Маланюком” / Тарас Салига // Там само. – С. 96-99.

Валентина Барчан,

*професор, завідувач кафедри української літератури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

МИСТЕЦТВО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ*

Франкове визначення завдань критики як специфічної галузі літературознавчої науки – мову чуття перекладати на мову розуму – доречне стосовно аналізу художнього тексту загалом. Чимало сучасних науковців прагне розробити матрицю пізнання художнього твору, вказати шлях інтерпретації явищ літературного процесу. У розробці такої матриці багато підводних каменів, адже кожен мистецький твір – це витвір індивідуальної свідомості, продукт незбагненої досі діяльності – творчої. Вихід навчального посібника знаного і шанованого в науковому світі професора із Кіровограда Василя Петровича Марка “Аналіз художнього твору” (Київ, 2013) – важлива подія в літературознавстві. Це праця, на яку давно чекали не тільки філологи, але й усі поціновувачі художнього слова. Як наблизитися до розуміння ідейного змісту літературного тексту, розкрити неповторність його художньої форми, досягнути авторські одкровення, заглибитися у віртуальну площину мистецького витвору, – це коло тих питань, на які дає відповідь посібник В.П.Марка.

Видання «Аналіз художнього твору» розкриває сутність, принципи, цілі, загальні прийоми вивчення художнього тексту як феномену літератури в її жанрово-стильовому багатоманітні. Посібник має чітку структуру: спочатку окреслюються тео-

ретичні основи розкодування літературних текстів, а далі на базі творчості конкретних письменників здійснюється дослідження різних родо-жанрових форм від лірики, ліро-епосу до епічних та драматичних форм.

Перший розділ праці В. П. Марка присвячений теоретичним проблемам аналізу художнього твору. Відштовхуючись від ключової тези – аналіз твору в єдності змістових і формальних складників, автор акцентує на концептуально-стильовому методі вивчення літературних зразків, наголошує на особливостях жанрових форм, вибір яких зумовлює система зовнішніх і внутрішніх чинників: художній напрям, життєвий матеріал, традиції і новаторство, види пафосу, форма викладу тексту, вибір героїв, композиція, сюжет, словесні засоби тощо. В.Марко подає чітку й доступну для розуміння дефініцію поняття „аналіз художнього твору”, окреслює принципи, види (методи), способи і прийоми аналізу художнього твору. Справедливим, на наш погляд, є твердження дослідника, що „ключ до таїни художнього слова і літературного твору можна знайти лише на перехресті доброго знання теоретичних основ аналізу феномена словесного мистецтва і вміння бачити всю конкретику й неповторну оригінальність кожного складника його змісту і форми” (с. 50).

У другому розділі праці В.Марко наближається до осягнення таїни поетичного слова. Цей розділ має важливе практичне значення, оскільки аналіз лірики – це процес, який вимагає глибоко-

* Марко В. П. Аналіз художнього твору: навч. посібник / В.П. Марко. – К. : Академвидав, 2013. – 280 с.

© Барчан В., Кузьма О., 2013